S&P 3HW

Hoofdstuk 6: De kleuter

Tussen drie en zes jaar gaat een kind naar de kleuterschool. Het leert er springen, knippen en fietsen, het fantaseert over draken en prinsessen, en het stelt honderd keer per dag de vraag "waarom?". In dit hoofdstuk zie je hoe een kleuter beweegt, denkt en samen leert spelen, en wat je allemaal kunt aflezen uit een kindertekening.

Daarna leer je observeren zoals een onderzoeker, en dat doe je meteen in het echt: tijdens de voorleesweek ga je voorlezen in een kleuterklas (les 6). Herken je bij die kleuters wat je in de lessen leerde?

Wat moet je kunnen?

- Uitleggen wat risicovol spelen is, en hoe het alle ontwikkelingsdomeinen stimuleert, met tips om de motoriek van kleuters te stimuleren.
- Met het bio-ecologisch model uitleggen waarom sommige kleuters meer bewegen dan andere.
- De kenmerken van het denken in de preoperationele fase herkennen in voorbeelden.
- De fasen in het samenspelen herkennen, en uitleggen hoe doe-alsofspel sociale vaardigheden oefent.
- De soorten observatie herkennen, een observatieplan opstellen, en observaties van interpretaties onderscheiden.
- Een observatie in de kleuterklas voorbereiden, uitvoeren en verwerken in een verslag.
- De crisis van Erikson voor de kleutertijd (initiatief of schuld) uitleggen met voorbeelden.
- Drie fasen in de ontwikkeling van het tekenen herkennen, en uitleggen welke rol de domeinen daarbij spelen.

Inhoud

1. Les 1: Risicovol spelen
2. Les 2: Waarom bewegen kleuters (niet)?
3. Les 3: Het denken van de kleuter
4. Les 4: Samen spelen
5. Les 5: Observeren
6. Les 6: Voorlezen in de kleuterklas
7. Les 7: Erikson: initiatief of schuld
8. Les 8: Tekenen

Vaktermen

Les 1: Risicovol spelen

Wat moet je kunnen?

- Voorbeelden geven van wat een kleuter bijleert in de grove en de fijne motoriek
- Uitleggen wat risicovol spelen is, en een voorbeeld geven van de acht vormen
- Uitleggen hoe risicovol spelen de motorische, de cognitieve en de socio-emotionele ontwikkeling stimuleert
- Tips en activiteiten bedenken om de motoriek van kleuters te stimuleren

Wat denk jij?

Vraag 1 **Een kleuter van vijf jaar wil in een boom klimmen. Zijn mama zegt: "Nee, veel te gevaarlijk!" Heeft ze gelijk, denk je? Motiveer je antwoord.**

Een kleuter in beweging

Een kleuter beweegt al veel vloeiender dan een peuter. Hij leert springen, zwemmen, een bal vangen, fietsen en op één been staan: hij heeft steeds meer controle over zijn **evenwicht**. Een kleuter van vijf jaar kan tijdens het rennen plots stoppen of omkeren. Een peuter lukt dat nog niet. Ook de fijne motoriek gaat vooruit: knippen, plakken, een jas dichtknopen, zelf naar het toilet gaan.

Risicovol spelen

> **DEFINITIE**
> **Risicovol spelen** is spelen waarbij een kind zich kan bezeren, of waarbij het zijn angst overwint.

Vallen, een schram, vuile kleren: het hoort erbij. Maar risicovol spelen is niet hetzelfde als **gevaarlijk** spelen. De bedoeling is net dat een kind al spelend leert inschatten wat het kan, en wat (nog) niet. Een volwassene houdt een oogje in het zeil, maar neemt niet alles over.

Er zijn **acht vormen** van risicovol spelen:

Vorm	Voorbeeld
Spelen op **hoogte**	in een boom of op een klimrek klimmen
Spelen met **snelheid**	zo hard mogelijk fietsen, van een helling rollen
Spelen met **gevaarlijke voorwerpen**	timmeren, met een echt mes fruit snijden
Spelen op **gevaarlijke plekken**	over een boomstam een beekje oversteken, bij een kampvuur
Stoeispelen	ravotten, worstelen, kussengevecht
Spelen met **impact**	van een muurtje springen, botsen met een skelter
Spelen **uit het zicht**	verstoppertje, alleen een stukje gaan verkennen
Plaatsvervangend risico	kijken hoe een ouder kind iets spannends doet

Lasso (2024): Risicovol spel (pdf)

Een dag met Simon (4 jaar)

In deze video volg je Simon, een kleuter van vier jaar: in de klas, op de speelplaats, in het park en thuis. Kinderpsychiater Peter Adriaenssens legt uit wat je ziet. In de volgende lessen kom je nog terug op Simon.

▶ **Video: scan de code met je gsm**

Klasse. (2011, 12 oktober). *Groei! 1: 4 jaar* [Video]. YouTube.
https://www.youtube.com/watch?v=M3-iEYb006A

Vraag 2 **Bekijk de video. Welke vormen van risicovol spelen zie je? Noteer bij elke vorm wat er gebeurt, en het tijdstip in de video.**

Vraag 3 **In de video oefent Simon ook zijn grove en zijn fijne motoriek. Geef van elk minstens twee voorbeelden.**

Goed voor alle domeinen

Risicovol spelen stimuleert alle ontwikkelingsdomeinen tegelijk:

Motoriek	het kind maakt moeilijke, beheerste bewegingen, en leert zijn evenwicht bewaren.
Cognitief	het leert gevaren inschatten, en zoekt oplossingen: hoe kom ik veilig weer naar beneden?
Socio-emotioneel	het overwint zijn angst, maakt zelf keuzes, en verwerft een plaats in de groep ("Kijk, ik durf het!").

▶ **Video: scan de code met je gsm**

Klasse. (2011, 12 oktober). *Groei! 1: 4 jaar* [Video]. YouTube.

https://www.youtube.com/watch?v=M3-iEYb006A&t=8m26s

Vraag 4 **Bekijk het fragment in het park, van 8:26 tot 10:07. Simon klimt op het klimrek, maar hij is bang. Hoe stimuleert dit moment zijn motorische, cognitieve en socio-emotionele ontwikkeling?**

De motoriek stimuleren

Hoe help je een kleuter om veel en goed te bewegen?

- Geef **ruimte** om te bewegen, en materiaal dat uitdaagt: een tuin, een park, een speeltuin, een turnzaal.
- Laat het kind zelf **risico's inschatten**: "Denk je dat je die sprong kunt maken?"
- Laat het **zelf doen** wat het kan: zich aankleden, een rits sluiten, knopen, naar het toilet gaan.
- Maak bewegen **leuk**, en geen opdracht: een spel, een parcours, dansen op muziek.
- Lukt iets nog niet goed? Gebruik je eigen hand als "**lerende hand**": leg ze over de hand van het kind, zoals Simons papa bij het snijden (11:16). En wees **geduldig**: verwacht niet dat het meteen perfect lukt.

Leuke activiteiten zijn bijvoorbeeld spelen in een speelbos, een hindernissenparcours bouwen, zwemmen, dansen, fietsen, eerste spelletjes met regels (tikkertje, verstoppertje), bouwen met blokken, knutselen (knippen en plakken), en een **voeldoos** (een doos met voorwerpen om op de tast te raden): goed voor de fijne motoriek én de sensoriek.

Oefenen

Vraag 5 **Welke vorm van risicovol spelen is dit?**

Kies uit: Gevaarlijke voorwerpen · Hoogte · Plaatsvervangend risico · Snelheid · Stoeispelen · Uit het zicht

1. Nora en haar broer stoeien op de matras.

   Antwoord: _____

2. Ilyas fietst zo snel mogelijk de helling af.

   Antwoord: _____

3. Jade klimt tot op de bovenste sport van het klimrek.

   Antwoord: _____

4. Adam zaagt samen met zijn opa een plankje door.

   Antwoord: _____

5. Lena verstopt zich achter de struiken, waar niemand haar ziet.

   Antwoord: _____

6. Sami kijkt ademloos hoe zijn grote zus van de hoge duikplank springt.

   Antwoord: _____

Vraag 6 **Ontwerp een speelplaats voor een kleuterschool die beweging stimuleert. Teken een plattegrond, en verklaar bij drie onderdelen welke motoriek ze oefenen, en welke vorm van risicovol spelen erbij past.**

Les 2: Waarom bewegen kleuters (niet)?

Wat moet je kunnen?

- ✓ De beweegrichtlijn voor kleuters noemen
- ✓ Met elke laag van het bio-ecologisch model een voorbeeld geven van iets wat invloed heeft op hoeveel een kleuter beweegt

Wat denk jij?

Vraag 1 **Hoeveel uur per dag zou een kleuter moeten bewegen, denk je? En hoeveel uur mag hij hoogstens naar een scherm kijken?**

Drie uur per dag

Drie uur bewegen per dag: dat lijkt veel. Toch haalt niet elke kleuter dat. Sommige kinderen spelen elke dag buiten in de tuin; andere zitten veel binnen, in de auto of voor een scherm.

Waar komt dat verschil vandaan? Het bio-ecologisch model van Bronfenbrenner helpt je om het te verklaren. Hoeveel een kleuter beweegt, hangt niet alleen van hemzelf af, maar van alle lagen rondom hem.

Alle lagen spelen mee

Laag	Wat kan invloed hebben op hoeveel een kleuter beweegt?
Het kind zelf	Zijn aanleg en temperament (een rustig of een heel beweeglijk kind), zijn gezondheid, een lichamelijke beperking.
Microsysteem	Ouders die zelf graag sporten en samen gaan wandelen of fietsen; een tuin thuis; veel of weinig schermen; hoeveel turnlessen en speeltijd er op school zijn.
Mesosysteem	Ouders en school die samenwerken: de school maakt te voet of met de fiets komen aantrekkelijk, en de ouders doen mee; ouders schrijven hun kind in voor de sportdag van de school.

Laag	Wat kan invloed hebben op hoeveel een kleuter beweegt?
Exosysteem	Een speeltuin, een park, een zwembad of een sportclub in de buurt; een rustige, veilige straat; de werkuren van de ouders (wie laat thuis is, gaat minder snel naar het park).
Macrosysteem	Hoe belangrijk de samenleving bewegen vindt; of meisjes evenveel kansen krijgen om te sporten als jongens; regels en campagnes van de overheid, zoals de beweegrichtlijnen.

In een stad als Brussel spelen vooral het micro- en het exosysteem een grote rol: niet elk gezin heeft een tuin, en niet elke buurt heeft een veilige speeltuin dichtbij.

Oefenen

Vraag 2 **In welke laag van het bio-ecologisch model zit deze invloed op hoeveel Lisa (4 jaar) beweegt?**

Kies uit: Exosysteem · Het kind zelf · Macrosysteem · Mesosysteem · Microsysteem

1. Lisa heeft een lichte vorm van astma, en raakt snel buiten adem.

   Antwoord:

2. Lisa's papa neemt haar elke zaterdag mee naar de kleuterturnles.

   Antwoord:

3. De school vraagt de ouders om hun kind met de fiets te brengen, en Lisa's mama doet mee.

   Antwoord:

4. Achter de hoek is net een nieuw speelplein geopend.

   Antwoord:

5. In haar land vinden veel mensen dat meisjes minder hoeven te sporten dan jongens.

   Antwoord:

Vraag 3 **Kies één laag van het bio-ecologisch model. Bedenk een maatregel in die laag die ervoor zorgt dat kleuters in jouw buurt meer bewegen. Waarom zou ze werken?**

Les 3: Het denken van de kleuter

Wat moet je kunnen?

- ✓ Uitleggen wat de preoperationele fase is, en dat een kleuter leert symbolen te gebruiken
- ✓ De vier kenmerken van het denken van een kleuter noemen
- ✓ Intuïtief denken, magisch denken en fantasie herkennen in voorbeelden
- ✓ Een waaromvraag van een kleuter beantwoorden zoals hij ze bedoelt

Wat denk jij?

Vraag 1 **Een kleuter zegt: "Witte koeien geven witte melk, en bruine koeien geven chocomelk." Waarom denkt hij dat, denk je?**

De preoperationele fase

Volgens Piaget begint de **preoperationele fase** rond twee jaar, in het midden van de peutertijd, en duurt ze tot ongeveer zeven jaar. Het is de tweede van zijn vier fasen.

Het belangrijkste in deze fase: het kind leert **symbolen** gebruiken.

> **DEFINITIE**
> Een **symbool** is een teken dat voor iets anders staat.

- **Taal**: een woord is eigenlijk een rij klanken die voor een ding of een handeling staat. "Hond" staat voor een hond.
- **Letters en cijfers**: een kleuter koppelt letters aan klanken, en cijfers aan een hoeveelheid. Echt lezen en rekenen kan hij nog niet.
- **Tekeningen**: een cirkel met streepjes stelt mama voor (les 8).
- **Doe-alsofspel**: een stok wordt een zwaard, zand wordt een taart (les 4).

Vier kenmerken van het denken

Het denken van een kleuter heeft vier typische kenmerken.

1. Veel fantasie

Kleuters kunnen zich situaties inbeelden die niet echt zijn. Ze houden van verhalen met kabouters, feeën en draken, en spelen graag "alsof". Fantasie is een belangrijke vaardigheid: ook volwassenen gebruiken ze, om plannen te maken of creatieve ideeën te bedenken. Maar een kleuter kan **fantasie en werkelijkheid** nog niet altijd goed uit elkaar houden. Een tekenfilm die voor jou onschuldig is, kan hem echt bang maken. Heel spannende verhalen bewaar je dus beter voor de oudste kleuters.

2. Waarom? Waarom? Waarom?

Een kleuter stelt eindeloos veel waaromvragen. Volgens Piaget wil hij vooral weten **waarvoor** iets dient: hij denkt dat alles een doel heeft. Een wetenschappelijke uitleg over de oorzaak begrijpt hij nog niet. Begin je antwoord daarom liever met **"om"** dan met "omdat":

> "Waarom regent het?" "**Om** de bloemen water te geven, zodat ze kunnen groeien."

3. Intuïtief en magisch denken

Echt logisch redeneren kan een kleuter nog niet.

Intuïtief denken	afgaan op je gevoel en op wat je ziet, in plaats van logisch te redeneren. Bijvoorbeeld: "Bruine koeien geven chocomelk." Of: "Als ik mijn pyjama aandoe, wordt het donker."
Magisch denken	denken dat je eigen gedrag of gedachten invloed hebben op wat er gebeurt. Bijvoorbeeld: "De tv is kapot, omdat ik vandaag stout was." Of: "Als ik alleen op de witte strepen van het zebrapad stap, kan de auto me niet raken."

Magisch denken kan ook verdriet geven: een kleuter kan denken dat het **zijn schuld** is dat papa en mama ruzie maken. Dan is het belangrijk om hem gerust te stellen.

4. Sterke groei van de vaardigheden

Thuis en op de kleuterschool oefenen kleuters spelenderwijs hun denkvaardigheden:

- **Waarneming**: ze zien steeds kleinere verschillen, zoals tussen een b en een d. Dat hebben ze nodig om in de lagere school te leren lezen.
- **Aandacht**: ze kunnen langer bij één ding blijven, zoals een puzzel of een kleurplaat.
- **Geheugen**: ze leren liedjes en versjes uit het hoofd.
- Ook hun **taal** en hun vermogen om **problemen op te lossen** groeien sterk.

Het denken van Simon

Herinner je je Simon uit les 1? In de video zie je ook hoe hij denkt.

▶ Video: scan de code met je gsm

Klasse. (2011, 12 oktober). *Groei! 1: 4 jaar* [Video]. YouTube.
https://www.youtube.com/watch?v=M3-iEYb006A&t=1m12s

Drie fragmenten:

1. Simon maakt "heksensoep" op de glijbaan (1:12 tot 2:08).
2. De juf zingt het liedje over wat de klas vandaag doet, en vraagt wat er nu komt (3:18).
3. De kinderen voelen in de voeldoos (5:39).

Vraag 2 **Welk kenmerk van het denken van een kleuter herken je in elk fragment? Leg uit.**

Oefenen

Vraag 3 **Welk kenmerk van het denken van een kleuter herken je hier?**

Kies uit: Fantasie · Groei van de vaardigheden · Intuïtief denken · Magisch denken · Waaromvraag

1. Mats is bang voor de wolf in een tekenfilm, en wil 's avonds niet alleen naar boven.

   Antwoord: _____

2. Zara denkt dat er meer limonade in een hoog, smal glas zit dan in een laag, breed glas, ook al zag ze dat je dezelfde limonade overgoot.

   Antwoord: _____

3. Rayan denkt dat het gaat regenen omdat hij zijn regenjas heeft aangedaan.

   Antwoord: _____

4. Jana vraagt: "Waarom hebben olifanten een slurf?"

   Antwoord: _____

5. Tuur kent al vijf liedjes van de klas uit het hoofd.

   Antwoord: _____

Vraag 4 **Een kleuter vraagt: "Waarom moet ik gaan slapen?" Wat antwoord je, zodat het past bij hoe een kleuter denkt?**

_____

_____

_____

_____

_____

Les 4: Samen spelen

Wat moet je kunnen?

- ✓ De vier fasen in het samenspel in de juiste volgorde noemen, en herkennen in voorbeelden
- ✓ Voorbeelden geven van sociale vaardigheden die een kleuter leert
- ✓ Uitleggen hoe een kleuter met doe-alsofspel sociale vaardigheden oefent

Wat denk jij?

Vraag 1 **Twee peuters zitten in de zandbak, naast elkaar. Ze hebben allebei een emmertje en een schepje, en vullen allebei hun emmer. Ze zeggen niets tegen elkaar. Spelen ze samen, denk je? Motiveer je antwoord.**

Sociale vaardigheden

> **DEFINITIE**
> Een **sociale vaardigheid** is een vaardigheid om met anderen om te gaan en met hen te communiceren.

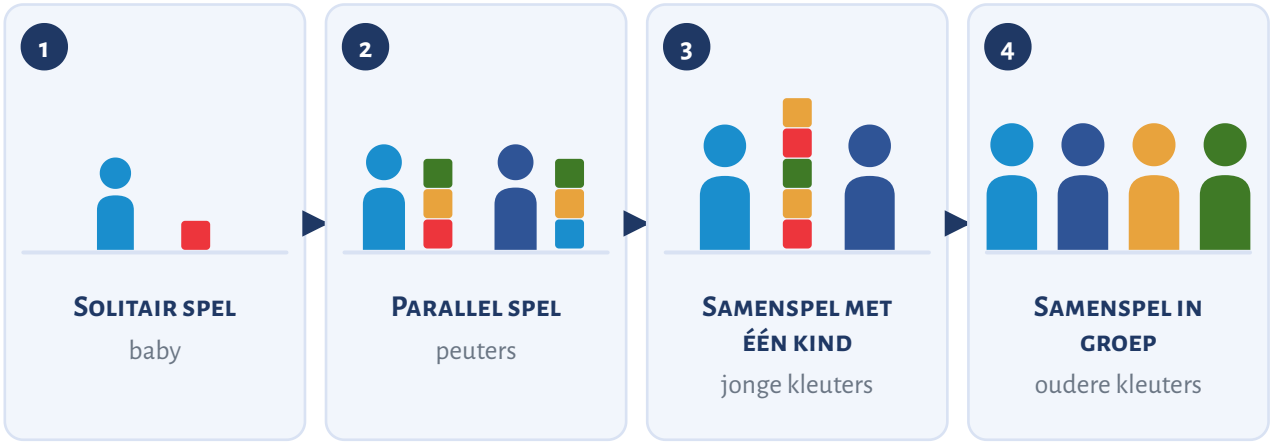
Op de kleuterschool leert een kind stap voor stap om samen met andere kinderen te zijn. Het leert:

- zijn **beurt afwachten**;
- speelgoed **delen**;
- **beleefd** zijn: goeiedag zeggen, dankjewel zeggen;
- **ruzies oplossen**, eerst met hulp van de juf, later steeds meer zelf.

Kleuters leren dat vooral door **voorbeelden**: ze kijken hoe hun ouders, hun juf en oudere kinderen het doen, en doen het na.

Vier fasen in het samenspel

Samen leren spelen gaat in vier fasen.

Schema: gemaakt door Claude (Anthropic)

Solitair spel	het kind speelt alleen. Een ander kind is hoogstens een interessant voorwerp om naar te kijken. Typisch voor baby's en jonge peuters.
Parallel spel	kinderen spelen naast elkaar, met hetzelfde materiaal. Ze kijken naar elkaar en doen elkaar na, maar spelen niet echt samen. Typisch voor oudere peuters.
Samenspel met één kind	de jonge kleuter speelt samen met één ander kind. Dat gebeurt eerder toevallig: het spel is belangrijker dan het vriendje.
Samenspel in groep	oudere kleuters spelen in groep. Ze maken afspraken, volgen regels (zoals bij tikkertje), en hebben eerste, vaste vriendschappen.

Doe-alsofspel

> **DEFINITIE**
> Bij **doe-alsofspel** doen kinderen alsof ze iemand anders zijn, of alsof een voorwerp iets anders is.

Kleuters spelen winkeltje, schooltje, dokter, of mama en papa. Daarbij oefenen ze meer dan hun fantasie. Ze spelen de **rol van een volwassene**, en oefenen zo de regels en gewoontes van de volwassen wereld:

- **zorgen** voor iemand (de pop eten geven, de zieke knuffel verzorgen);
- **straffen en belonen** ("Jij moet in de hoek staan!", "Goed gedaan, je krijgt een sticker");
- **beleefdheidsregels** ("Goeiedag mevrouw, wat mag het zijn?");
- **geld en koopwaar** uitwisselen in het winkeltje.

Zo leert een kleuter al spelend hoe het er in zijn samenleving aan toegaat: welke waarden en normen er gelden, en wat volwassenen van elkaar verwachten.

Op de speelplaats met Simon

▶ **Video: scan de code met je GSM**

Klasse. (2011, 12 oktober). *Groei! 1: 4 jaar* [Video]. YouTube.

https://www.youtube.com/watch?v=M3-iEYb006A&t=4m22s

Vraag 2 **Bekijk de video van 4:22 tot 8:26, over Simon uit les 1. Welke fase in het samenspel herken je bij het spel zakdoek leggen? En welke sociale vaardigheden oefenen de kinderen op de speelplaats en bij zakdoek leggen?**

Oefenen

Vraag 3 **Welke fase in het samenspel herken je?**

Kies uit: Parallel spel · Samenspel in groep · Samenspel met één kind · Solitair spel

1. Baby Lou zit op een dekentje, en speelt met haar rammelaar. Naast haar kruipt een ander kindje voorbij.

   Antwoord:

2. Twee peuters rijden allebei met een autootje over de vloer, naast elkaar. Als de ene "vroem" roept, doet de andere het na.

   Antwoord:

3. Ilias (3 jaar) wil met de blokken bouwen. Hij gaat naast Yara zitten, en ze bouwen samen een toren.

   Antwoord:

4. Vijf kleuters spelen verstoppertje. Ze spreken af wie zoekt, en tot hoeveel die moet tellen.

   Antwoord:

Vraag 4 **Mila en Noah spelen winkeltje. Mila is de winkelierster, Noah de klant. Welke sociale vaardigheden kunnen ze in dit spel oefenen? Noem er minstens twee, met een voorbeeld.**

Vraag 5 **Samen leren spelen kun je ook uitleggen met de theorie van Piaget (hoofdstuk 4). Ayla is gewend om alleen met blokken te bouwen, met alle kleuren door elkaar. Nu bouwt Jonas mee, en hij wil alleen rode blokken gebruiken. Waar zie je assimilatie, en waar accommodatie?**

Les 5: Observeren

Wat moet je kunnen?

- De vier soorten observatie herkennen in een voorbeeld
- Een observatieplan opstellen met een observatievraag
- Een observatie van een interpretatie onderscheiden, en een vage zin herschrijven tot een waarneembare zin

Wat denk jij?

Foto: Chirag Rathod (2006), Wikimedia Commons, CC BY-SA 2.0.

Vraag 1 **Schrijf in twee zinnen op wat je op de foto ziet. Vergelijk daarna met je buur: schreven jullie hetzelfde?**

Observeren als onderzoeker

In hoofdstuk 1 leerde je dat een observatie een van de zes onderzoeksmethoden is. Bij jonge kinderen is het vaak de beste methode: een peuter kan geen vragenlijst invullen, en vertelt in een interview niet veel.

Een observatie gebeurt meestal in een **natuurlijke omgeving**, zoals de klas, de speelplaats of thuis. Daar gedraagt iemand zich zoals hij gewoonlijk doet.

Vier soorten observatie

Je kunt een observatie op twee manieren verschillend aanpakken. Doe je zelf mee of niet? En weet de persoon dat hij geobserveerd wordt?

Participerende observatie	de onderzoeker doet zelf mee met wat er gebeurt. Handig om bepaald gedrag uit te lokken, bijvoorbeeld door zelf voor te lezen en vragen te stellen.
Niet-participerende observatie	de onderzoeker doet niet mee, en kijkt toe.
Open observatie	de persoon weet dat hij geobserveerd wordt. Nadeel: wie weet dat er iemand kijkt, gedraagt zich soms anders.
Gesloten observatie	de persoon weet niet dat hij geobserveerd wordt. Zo verandert het gedrag niet. Maar het mag alleen als het eerlijk en veilig is: bij kinderen vraag je altijd toestemming aan de ouders en de school.

	Participerend je doet mee	**Niet-participerend** je kijkt toe
Open de persoon weet het	Je leest voor in de kleuterklas. De juf heeft gezegd dat je komt kijken.	Je zit achteraan in de klas met een observatieblad. De kleuters zien je.
Gesloten de persoon weet het niet	Je speelt mee op de speelplaats. Niemand weet dat je observeert.	Onderzoekers kijken door een spiegelwand naar spelende kinderen.

Schema: gemaakt door Claude (Anthropic)

De vreemde-situatietest van Ainsworth is een niet-participerende, gesloten observatie: de onderzoekers keken door een spiegelwand. De ouders wisten het wel, en gaven toestemming.

Het observatieplan

Een goede observatie bereid je voor.

> **DEFINITIE**
> Een **observatieplan** beschrijft wie je observeert, wanneer en waar, en op welk gedrag je let. Samen leiden ze tot de **observatievraag**: de onderzoeksvraag van je observatie.

Een voorbeeld: in de voorleesweek lees je voor in een kleuterklas (les 6). Je kunt twee heel verschillende dingen observeren:

	Observatie 1	Observatie 2
Soort	Participerend: je leest zelf voor	Niet-participerend: een klasgenoot leest voor, jij kijkt toe
Wie?	De kleuters	De voorlezer
Wanneer?	Tijdens het voorlezen, ongeveer 20 minuten	Tijdens het voorlezen, ongeveer 20 minuten
Welk gedrag?	Slaan ze zelf bladzijden om? Wijzen ze dingen aan? Benoemen ze gevoelens? Beantwoorden ze vragen?	Stelt de voorlezer vragen? Laat hij dingen aanwijzen? Gebruikt hij stemmetjes? Laat hij de kleuters de bladzijden omslaan?
Observatievraag	Welke motorische, cognitieve en socio-emotionele vaardigheden tonen de kleuters tijdens het voorlezen?	Gebruikt de voorlezer de voorleestips uit hoofdstuk 5?

Zien of verklaren?

Mensen trekken snel conclusies. Een onderzoeker houdt twee dingen goed uit elkaar:

Observatie — wat je ziet of hoort, zo precies mogelijk, zonder je eigen mening. Iemand anders die hetzelfde ziet, zou hetzelfde noteren. Bijvoorbeeld: "Lou klimt drie treden van de glijbaan op, en kijkt dan naar haar papa."

Interpretatie — jouw verklaring van wat je ziet. Ze is subjectief, en kan dus fout zijn. Bijvoorbeeld: "Lou lijkt bang te zijn."

Noteer eerst wat je observeert. Schrijf daarna pas je interpretatie, met woorden als **lijkt**, **waarschijnlijk** of **misschien**. Tot slot geef je je **conclusie**: het antwoord op je observatievraag.

Vaag of waarneembaar?

Woorden als "blij", "lastig", "verlegen" of "slim" zijn vaag: iedereen stelt er iets anders onder voor. Beschrijf wat je echt ziet.

Vaag	Waarneembaar
Ines is verlegen.	Ines verstopt zich achter het been van haar mama, en kijkt naar de grond als de juf haar iets vraagt.
Omar is ongeduldig.	Omar roept drie keer "Nu ik!" terwijl een ander kind de schommel gebruikt, en trekt aan de ketting.

Oefenen

Lees het observatieverslag van Lou (2 jaar) in de speeltuin. De observatievraag is: **Kan Lou zelfstandig van de glijbaan glijden?**

Vraag 2 **Is deze zin uit het verslag een observatie of een interpretatie?**

Kies uit: Interpretatie · Observatie

1. Lou klimt de trap van de kleine glijbaan op, en houdt zich met twee handen vast.

   Antwoord: _____

2. Ze vindt klimmen waarschijnlijk spannend.

   Antwoord: _____

3. Bovenaan gaat ze zitten, en kijkt ze naar haar papa.

   Antwoord: _____

4. Ze lijkt te wachten tot hij zegt dat het mag.

   Antwoord: _____

5. Ze glijdt naar beneden, lacht, en loopt meteen terug naar de trap.

   Antwoord: _____

6. Glijden vindt ze blijkbaar het leukste wat er is.

   Antwoord: _____

Vraag 3 **Herschrijf deze twee zinnen zodat ze waarneembaar worden: "Milan is blij." en "Zoë is lastig aan tafel."**

Vraag 4 **Een leerling helpt een week mee in de crèche van zijn tante, en noteert elke dag hoe de peuters samen spelen. De peuters en de begeleiders weten niet dat hij onderzoek doet. Welke soort observatie is dit? Vind je het een goed idee? Leg uit.**

Les 6: Voorlezen in de kleuterklas

Wat moet je kunnen?

- ✓ Een prentenboek kiezen dat past bij kleuters, en het voorlezen voorbereiden
- ✓ Een observatieplan maken, en tijdens het voorlezen observeren met een observatieblad
- ✓ Een observatieverslag schrijven met observaties, interpretaties en een conclusie

Op bezoek in de kleuterklas

Tijdens de voorleesweek gaan we op bezoek in een kleuterklas. Je werkt per duo, met een klein groepje kleuters:

- de ene leest voor: dat is een **participerende** observatie, want je doet zelf mee;
- de andere kijkt toe en noteert: een **niet-participerende** observatie;
- daarna wissel je van rol, met een ander boek.

Je gebruikt wat je leerde in hoofdstuk 5 over voorlezen en in les 5 over observeren. Kleuters zijn drie tot zes jaar: een stuk ouder dan de peuters uit hoofdstuk 5. In de vorige lessen leerde je hoe kleuters bewegen, denken en spelen. Nu ga je kijken of je dat ook in het echt herkent.

Stap 1: kies een prentenboek

Een boek voor kleuters mag al iets meer dan een peuterboekje (hoofdstuk 5):

- een **langer verhaal**, met een begin, een probleem en een oplossing;
- **fantasie** mag: kleuters houden van dieren die praten, draken en kabouters. Kies voor de jongste kleuters toch geen al te spannend verhaal: voor hen lopen fantasie en werkelijkheid nog door elkaar: dat is **magisch denken** (les 3);
- grote, duidelijke **prenten**, zodat het hele groepje kan meekijken.

Kind en Gezin geeft deze tips om voor te lezen aan kleuters:

- laat de kleuters **reageren en vragen stellen**, en praat erover;
- stel zelf vragen: "Wat denk je dat er nu gebeurt?", "Hoe voelt de beer zich?";
- laat de kleuters het verhaal achteraf **navertellen**: dat helpt hun geheugen en hun begrip.

Oefen thuis: lees je boek een paar keer **hardop** voor, met stemmetjes en pauzes. Bedenk vooraf drie vragen die je wilt stellen.

Stap 2: maak je observatieplan

Kies samen met je duopartner een **observatievraag**, bijvoorbeeld:

— Welke motorische, cognitieve en socio-emotionele vaardigheden tonen de kleuters tijdens het voorlezen?
— Hoe praten de kleuters tijdens het voorlezen? Gebruiken ze al lange zinnen, en wat is anders dan bij een peuter (hoofdstuk 5)?
— Zie je **magisch denken** of **waaromvragen** bij de kleuters (les 3)?
— Hoe gaan de kleuters met elkaar om: reageren ze op elkaar, wachten ze op hun beurt (les 4)?
— Gebruikt de voorlezer de voorleestips?

Stap 3: observeer met het observatieblad

Neem het observatieblad mee (zie hieronder, of op papier). Noteer tijdens het voorlezen **alleen wat je ziet en hoort**. Je interpretaties schrijf je achteraf.

Waarop let je?	Wat zie of hoor je? (observatie)	Wat betekent het, denk je? (interpretatie)
Motoriek: slaan de kleuters bladzijden om, wijzen ze dingen aan, bewegen ze mee?		
Cognitief: beantwoorden ze vragen, benoemen ze dingen, stellen ze waaromvragen, fantaseren ze mee?		
Sociaal: wachten ze op hun beurt, reageren ze op elkaar, op de voorlezer?		
Emotioneel: tonen of benoemen ze gevoelens (schrik, plezier, verdriet)?		
De voorlezer: stelt hij vragen, laat hij aanwijzen, gebruikt hij stemmetjes, laat hij de kleuters reageren?		

Respect voor de kleuters: je noteert geen namen (schrijf "kleuter 1", "kleuter 2"), en je neemt geen foto's of filmpjes.

Stap 4: schrijf je verslag

Schrijf na het bezoek een kort observatieverslag:

1. je **observatievraag**;
2. je **observaties**: wat zag en hoorde je? Gebruik waarneembare zinnen, geen vage woorden;
3. je **interpretaties**: wat betekent het, denk je? Gebruik woorden als "lijkt", "waarschijnlijk", "misschien";
4. je **conclusie**: het antwoord op je observatievraag;
5. wat je **herkende uit de lessen**: welke begrippen uit dit hoofdstuk (en de vorige) zag je in het echt? Wat kunnen kleuters al meer dan peuters?

Bewaar je verslag: in de lessen over Erikson en over tekenen kun je erop terugkomen.

Vraag 1 **Na het bezoek: wat verraste je het meest aan de kleuters? Wat konden ze al meer dan een peuter?**

Les 7: Erikson: initiatief of schuld

Wat moet je kunnen?

- ✓ De crisis van de kleutertijd volgens Erikson noemen, met de twee polen
- ✓ Uitleggen wat initiatief en schuldgevoel betekenen voor een kleuter, met een voorbeeld
- ✓ Uitleggen hoe volwassenen de crisis goed of minder goed laten aflopen

Wat denk jij?

Vraag 1 **Een kleuter heeft stiekem met de stiften van zijn grote zus op de muur getekend. Als zijn mama het ziet, wordt hij rood en kijkt hij naar de grond. Is het goed dat hij zich schuldig voelt, denk je? Motiveer je antwoord.**

De derde crisis

Je kent de theorie van Erik Erikson uit hoofdstuk 4 en hoofdstuk 5. Na vertrouwen en zelfstandigheid komt in de kleutertijd een nieuwe crisis: **initiatief** tegenover **schuld**.

Initiatief en schuld

Initiatief	een kleuter begint zelf aan activiteiten. Hij kiest zelf waarmee hij speelt, stelt zichzelf een doel ("ik maak deze puzzel af"), en stapt zelf op andere kinderen en volwassenen af.
Schuld	een kleuter leert dat hij niet alles mag. Er zijn regels en grenzen, thuis en in de klas. Als hij iets heeft uitgespookt, voelt hij zich schuldig.

> **DEFINITIE**
> Een **schuldgevoel** is het vervelende gevoel dat je krijgt als je vindt dat je iets verkeerds hebt gedaan.

Dat schuldgevoel is nieuw in de kleutertijd. Het is lastig, maar ook nodig: zo leert een kind **zichzelf te beheersen**, ook als er geen volwassene in de buurt is.

Hoe loopt de crisis af?

De crisis loopt goed af	De crisis loopt minder goed af
Volwassenen moedigen het kind aan om zelf activiteiten te starten en vriendjes te maken.	Volwassenen controleren alles, en laten het kind weinig zelf beginnen.
Ze geven het kleine verantwoordelijkheden: de tafel dekken, de hond eten geven, de planten water geven.	Ze straffen of keuren af als een plan van het kind mislukt, of maken het belachelijk.
Ze stellen duidelijke grenzen, en leggen uit waarom.	Ze stellen zo veel regels dat het kind niet meer weet wat wel mag.
Het kind wordt **actief**: het durft de wereld in te stappen, en aanvaardt ook grenzen.	Het kind voelt zich snel **schuldig**, en neemt **geen initiatief** meer.

Ook hier gaat het om een **evenwicht**: een kind zonder enig schuldgevoel zou geen rekening houden met anderen.

Initiatief en schuld bij Simon

▶ **Video: scan de code met je GSM**

Klasse. (2011, 12 oktober). *Groei! 1: 4 jaar* [Video]. YouTube.
https://www.youtube.com/watch?v=M3-iEYb006A&t=10m7s

Drie fragmenten over Simon uit les 1:

1. Simon vraagt aan mama: "Mama, eet je snottebellen?" (1:17 tot 2:08).
2. Simon wil nog op de schommel, terwijl afgesproken was dat hij alleen op de glijbaan mocht (10:07).
3. Simon wil zelf zijn worst snijden (11:16).

Vraag 2 **Waar zie je initiatief, en waar leert Simon grenzen kennen? Hoe helpen de volwassenen hem?**

Oefenen

Vraag 3 **Helpt deze reactie de kleuter vooral om initiatief te nemen, of eerder om zich schuldig te voelen en niets meer te proberen?**

Kies uit: Initiatief · Schuldgevoel

1. De juf vraagt aan Jamal om elke ochtend de kalender bij te houden.

   Antwoord: _____

2. Mama zucht elke keer "Wat heb je nu weer uitgespookt?" als Lotte iets nieuws probeert.

   Antwoord: _____

3. Papa laat Ines zelf kiezen welk spel ze vanavond samen spelen.

   Antwoord: _____

4. Als Bilal een tekening voor oma maakt en de verf morst, wordt hij hard gestraft.

   Antwoord: _____

5. Opa moedigt Lina aan om zelf aan het nieuwe meisje in de klas te vragen of ze wil meespelen.

   Antwoord: _____

Fatima (5 jaar) neemt op de speelplaats vaak het initiatief: ze verzint spelletjes en verdeelt de rollen. Aan een puzzel of een knutselwerk begint ze enthousiast, maar ze maakt het zelden af. Ze spreekt ook makkelijk volwassenen aan die ze niet kent. Op een dag duwt ze tijdens tikkertje per ongeluk een klasgenootje omver, dat hard begint te huilen. Fatima loopt weg en verstopt zich. Daarna wil ze een paar dagen geen tikkertje meer spelen.

Vraag 4 **Bespreek het gedrag van Fatima met de theorie van Erikson.**

_____

_____

_____

_____

_____

Les 8: Tekenen

Wat moet je kunnen?

- Uitleggen welke rol de fijne motoriek, de cognitieve en de socio-emotionele ontwikkeling spelen bij het tekenen
- Drie fasen in de ontwikkeling van het tekenen beschrijven, en herkennen in een tekening

Wat denk jij?

Vraag 1 **Vraag thuis of er nog tekeningen zijn die jij als kleuter maakte. Wat tekende je vaak? Kun je zien hoe oud je ongeveer was?**

Alle domeinen tekenen mee

Een tekening maken lijkt eenvoudig. Toch werken er drie ontwikkelingsdomeinen samen:

Fijne motoriek	het kind moet zijn hand goed sturen met zijn ogen (oog-handcoördinatie). Zo kan het de juiste vormen tekenen, lijnen de juiste lengte geven, en netjes inkleuren.
Cognitief	het kind moet zich de werkelijkheid kunnen voorstellen, en weten hoe bijvoorbeeld een lichaam in elkaar zit. Een tekening is een **symbool**: de figuurtjes staan voor echte mensen. En het kind gebruikt zijn fantasie.
Socio-emotioneel	in een tekening toont een kind wat het voelt, zoals vriendschap of liefde voor zijn gezin.

Drie fasen

Krabbels (rond 3 jaar)

Peuters en jonge kleuters krabbelen: rondjes, lijnen en stippen. Ze bewegen vaak hun **hele arm** mee, en hebben plezier in het spoor dat hun potlood achterlaat. Ze willen nog niets voorstellen. Soms geven ze hun tekening achteraf een naam: "Dat is papa."

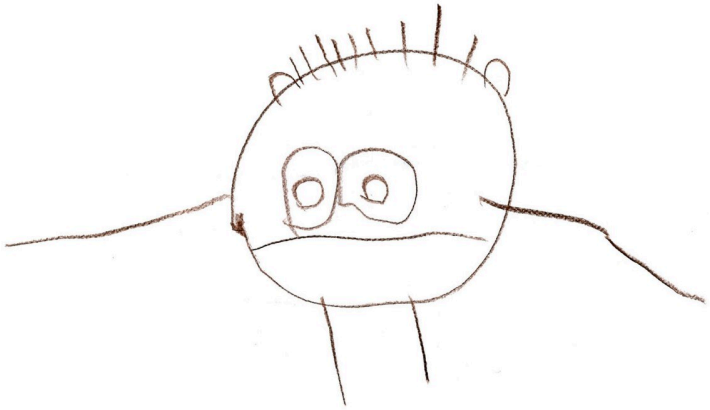
Krabbels van een kind van 1 jaar en 10 maanden, in waskrijt. Foto: opgeladen door een ouder (Zeimusu, 2005), Wikimedia Commons, CC BY-SA 2.0.

Kopvoeters (rond 4 jaar)

Rond vier jaar tekent een kleuter eenvoudige figuren, met weinig details, en maar een paar per blad: dingen uit zijn eigen leefwereld.

> **DEFINITIE**
> Een **kopvoeter** is een eenvoudige tekening van een mens: een cirkel als hoofd, met streepjes als armen en benen, zonder lichaam.

Alleen het hoofd krijgt details (ogen, een neus, een mond): voor een kleuter is dat het belangrijkste deel van een mens.

Een kopvoeter, getekend door Teresa toen ze 3 jaar was. Scan: Stonehead (2006), Wikimedia Commons, CC BY-SA 3.0.

Taferelen (rond 6 jaar)

Rond zes jaar worden de tekeningen uitgebreider: een heel tafereel, met meerdere figuren en voorwerpen, soms met een verhaal. Vaak zie je mensen, een huis, bomen, bloemen en een zon. Oudere kleuters gebruiken ook hun fantasie: kabouters, eenhoorns, prinsessen. Het kind tekent met een **vastere hand**: minder slordige lijnen, en het kan al letters "tekenen", zoals zijn naam.

"Alle kinderen samen", geschilderd door Gabrielle toen ze bijna 6 was: meerdere figuren met een lichaam, een verhaal, en haar naam eronder. Foto: Julie Kertesz (2005), Wikimedia Commons, CC BY 2.0.

Oefenen

Vraag 2 **Bij welke fase hoort deze beschrijving van een tekening?**

Kies uit: Kopvoeters · Krabbels · Taferelen

1. Een blad vol cirkels en lijnen in alle richtingen, hard en zacht getekend.

   Antwoord: _____

2. Een groot hoofd met twee ogen en een lachende mond, met vier streepjes eraan.

   Antwoord: _____

3. Een gezin voor een huis, met een hond, een boom en een regenboog.

   Antwoord: _____

4. "Dat is een draak!", zegt Lien achteraf over haar blad vol kronkels.

   Antwoord: _____

5. Een prinses met een kroon, een kasteel en een draak, netjes ingekleurd, met de naam LIEN eronder.

   Antwoord: _____

Tekening: gemaakt door Claude (Anthropic), in de stijl van een kindertekening.

Vraag 3 **Wat kun je uit deze tekening afleiden over de ontwikkeling van het kind dat ze maakte? Noem minstens drie dingen, en zeg bij welk domein ze horen.**

Vaktermen

Doe-alsofspel
Spel waarbij kinderen doen alsof ze iemand anders zijn, of alsof een voorwerp iets anders is.

Gesloten observatie
Een observatie waarbij de persoon niet weet dat hij geobserveerd wordt.

Interpretatie
Jouw verklaring van wat je ziet: subjectief, en dus mogelijk fout.

Intuïtief denken
Afgaan op je gevoel en op wat je ziet, in plaats van logisch te redeneren.

Kopvoeter
Een eenvoudige tekening van een mens: een cirkel als hoofd, met streepjes als armen en benen.

Magisch denken
Denken dat je eigen gedrag of gedachten invloed hebben op wat er gebeurt.

Niet-participerende observatie
Een observatie waarbij de onderzoeker niet meedoet, maar toekijkt.

Observatieplan
Een plan voor een observatie: wie, wanneer en waar, en welk gedrag. Samen leiden ze tot de observatievraag.

Open observatie
Een observatie waarbij de persoon weet dat hij geobserveerd wordt.

Parallel spel
Spel waarbij kinderen naast elkaar spelen en elkaar nadoen, maar niet echt samen spelen.

Participerende observatie
Een observatie waarbij de onderzoeker zelf meedoet met wat er gebeurt.

Preoperationele fase
De tweede fase van Piaget (ongeveer 2 tot 7 jaar): het kind leert symbolen gebruiken, maar denkt nog niet logisch.

Risicovol spelen
Spelen waarbij een kind zich kan bezeren, of waarbij het zijn angst overwint.

Schuldgevoel
Het vervelende gevoel dat je krijgt als je vindt dat je iets verkeerds hebt gedaan.

Sociale vaardigheid
Een vaardigheid om met anderen om te gaan en met hen te communiceren.

Solitair spel
Spel waarbij een kind alleen speelt.

Symbool
Een teken dat voor iets anders staat, zoals een woord, een letter of een tekening.